

Τα όρια της δυναμικής του «θεωρητικώς σκέπτεσθαι» στον σύγχρονο άνθρωπο: Παιδαγωγικο-διδακτική προσέγγιση

Ιωάννης Φύκαρης

1. Εισαγωγή

Στην παρούσα δημοσίευση με τον όρο «θεωρητικώς σκέπτεσθαι» νοείται εκείνο το σύστημα νομοτελειών, αρχών και κατηγοριών, που προσδιορίζουν τους σκοπούς, το περιεχόμενο, τις μεθόδους, τις οργανωτικές μορφές, τους παράγοντες και τους όρους της μεθοδευμένης διαδικασίας διαμόρφωσης των κανόνων συμπεριφοράς και της στάσης του ανθρώπου απέναντι στον κόσμο, αλλά και του είδους και των τρόπων δραστηριοποίησής του εντός του κόσμου αυτού.

Για την επίτευξη αυτή απαιτείται αρχικά η διαπαιδαγώγηση του ατόμου, ώστε το άτομο να κατανοήσει το πλέγμα των δεδομένων διά των οποίων αντιλαμβάνεται τον κόσμο ως φυσική και κοινωνική πραγματικότητα. Ακολουθεί η αναδιαπαιδαγώγηση του ατόμου διά μέσω της οποίας το άτομο επιτυγχάνει βουλευτικά την εξουδετέρωση της επίδρασης των ανεπιθύμητων παραγόντων, που συντελούν στη διαμόρφωση της ψυχοσυνθετότητάς του. Η αναδιαπαιδαγώγηση χαρακτηρίζει τις δυνατότητες αυτό-ανάπτυξης του ατόμου, μέσω της επίτευξης της αυτοσυνειδησίας του, των κινήτρων του, αλλά και του επιπέδου αφομοίωσης από αυτόν των κοινωνικά σημαντικών αρχών και ιδεωδών της κοινωνίας αναφοράς, στην οποία το άτομο είναι ενταγμένο ή επιθυμεί να ενταχθεί. Τελικώς, επιδιώκεται η αυτό-παιδαγώγηση του ατόμου, η οποία εστιάζει στην αντικατάσταση των εξωτερικών κινήτρων εκδήλωσης μιας συμπεριφοράς από το άτομο, σε βουλευτικά και διανοητικά μοτίβα και πλαίσια αυτό-κίνησης του ατόμου. Στόχος αυτής της προοπτικής είναι η εκδήλωση των συμπεριφορικών του αντιδράσεων και ενεργειών στα δεδομένα του κόσμου, που προβάλλεται μπροστά του, με τα οποία αναμετράται, ως ενεργά δρών σκεπτομένο πρόσωπο.

Επί των ανωτέρω στην παρούσα δημοσίευση τίθεται το ερώτημα αν η θεωρητικότητα της σκέψης, αλλά και ό,τι μπορεί να ενδυναμώσει τη σκέψη αυτή αποτελούν «νεκρά γράμματα», σε αντιδιαστολή με τα «ζώντα γράμματα» της νέας τεχνολογίας και της ταχύτατης εξέλιξής της. Μιας εξέλιξης, που στη σύγχρονη εποχή φαίνεται να προβάλλει με το δυναμικό χαρακτηριστικό της ελκυστικότητας της τεχνητής νοημοσύνης. Δηλαδή, μιας τεχνολογι-

κής προοπτικής, που δείχνει να επιχειρεί να αντικαταστήσει το «θεωρητικώς σκέπτεσθαι» του ανθρώπου, προσπαθώντας να τον καταστήσει «άσκεπτο», ελλειμματικά ή ακόμη και καθόλου κριτικά λειτουργούντα και προπάντων σκεπτικά ανελεύθερο, δίνοντάς του έτοιμες προδεδομένες απαντήσεις στα ζητήματα, που τον αφορούν ή στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της καθημερινότητάς του.

Ωστόσο, πρέπει στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι, διαχρονικά η προσέγγιση της ανθρώπινης σκέψης δεν είχε πάντοτε ούτε τον ίδιο σκοπό ούτε το ίδιο περιεχόμενο ούτε την ίδια ένταση. Αντίθετα, βασικό στοιχείο της προσέγγισής της, κυρίως, στο πλαίσιο του αρχαιοελληνικού αλλά και του ρωμαϊκού πολιτισμού αποτελούσε άλλοτε το στοιχείο της γλώσσας, άλλοτε η τέχνη, άλλοτε οι συγγραφείς ορισμένου γραμματειακού είδους και άλλοτε ο πολιτισμός αυτός καθαυτός. Σε εκείνο, όμως, στο οποίο δινόταν έμφαση ήταν η προσπάθεια κατανόησης των βαθύτερων μορφών, αλλά και των κινήτρων προσέγγισης της ανθρώπινης σκέψης, ώστε αυτή η προσέγγιση να αποτελέσει ιδανικό της ανθρώπινης ζωής. Σε αυτό το ιδεώδες της ανθρώπινης ζωής δόθηκε ο χαρακτηρισμός «ανθρωπισμός-Ουμανισμός» (Kuhn, 2008). Οι δε σπουδές περί αυτού ονομάστηκαν «Ανθρωπιστική παιδεία», η οποία περιλαμβάνει όλες τις ιστορικές, αρχαιολογικές, φιλοσοφικές και αισθητικές γνώσεις, που συμβάλλουν στην ψυχική και πνευματική καλλιέργεια του κάθε ανθρώπου διαχρονικά (Kuhn, 2008).

Στο πλαίσιο αυτό ο ελληνικός όρος «παιδεία» χρησιμοποιήθηκε από τον Γερμανό Κλασικό φιλόλογο Werner Jaeger, που θεωρείται ένας εκ των εκπροσώπων του «Εκπαιδευτικό-Φιλολογικού Ανθρωπισμού», στο τρίτομο έργο του «*Παιδεία: Η μόρφωση, η διαμόρφωση και ο σχηματισμός του Έλληνα ανθρώπου*» (1968). Στο έργο του αυτό ο Jaeger συμπυκνώνει στον όρο «παιδεία» την ιστορικο-πολιτισμική προσπάθεια ενός λαού, προκειμένου να επιτύχει τη μόρφωσή του. Με αυτόν τον τρόπο ο Jaeger συνδέει τον όρο «παιδεία» με τον πολιτισμό, την παράδοση, τη λογοτεχνία, την εκπαίδευση και την πνευματική καλλιέργεια. Στη βάση αυτή, ο Jaeger θεωρεί ως «παιδευμένο» εκείνον τον άνθρωπο, ο οποίος καλλιεργώντας το πνεύμα του με τη μελέτη είναι σε θέση να προσεγγίζει πρότυπα, αρχές και αξίες σκέψης και συμπεριφοράς. Μέσω αυτής της πορείας κατορθώνει, τελικά, να διαμορφώσει τον χαρακτήρα και την ηθικότητά του.

Για τον Jaeger –όπως αναφέρει στον *Πρόλογο* της 1ης έκδοσης του 1ου τόμου του ανωτέρω έργου– η γνώση της ουσίας του «Ελληνικού μορφωτικού φαινομένου» πρέπει να στηρίζει τη βούληση του ατόμου για την επίτευξη της πνευματικής του καλλιέργειας. Ωστόσο, ο Jaeger δεν αμφισβητεί ότι το περιεχόμενο της «παιδείας» δεν καλύπτεται αποκλειστικά από τον αρχαιοελ-

ληνικό και τον ρωμαϊκό κόσμο, θεωρώντας ότι η «παιδεία» του ατόμου μπορεί να συνδιαμορφωθεί και από άλλα σημαντικά επιτεύγματα στον χώρο της πνευματικής δημιουργίας. Όμως, ο Jaeger σημειώνει ότι σχεδόν σε όλες τις μεταγενέστερες μεγάλες στιγμές του πνεύματος και, ειδικά, του ευρωπαϊκού πνεύματος, η αρχαία ελληνική και η ρωμαϊκή κληρονομιά υπήρξε ποικιλοτρόπως παρούσα και δρώσα.

Την ανωτέρω διαπίστωση του Jaeger την επιβεβαιώνει και ο Highet (1988), ο οποίος στο έργο του για την επίδραση της κλασικής παράδοσης στη λογοτεχνία του Δυτικού κόσμου, θα επισημάνει ότι ο σύγχρονος κόσμος συνεχίζει στις περισσότερες διανοητικές και πνευματικές δραστηριότητες τον κόσμο της αρχαίας Ελλάδας και Ρώμης. Σύμφωνα με τον Highet (1988) χωρίς αυτόν τον κόσμο, ο σύγχρονος κόσμος και, ειδικά, ο ευρωπαϊκός κόσμος θα ήταν αποσπασματικός και ισχνός, λιγότερο στοχαστικός και περισσότερο υλιστικός. Την άποψη αυτή επιβεβαιώνει και ο Bruno Snell (2009) στο έργο του *«Η ανακάλυψη του πνεύματος: Ελληνικές ρίζες της ευρωπαϊκής σκέψης»*.

Ωστόσο, οι ανωτέρω εκφάνσεις στη σκέψη του σύγχρονου κόσμου, φαίνεται να εξαλείφονται ή και να περιθωριοποιούνται από την ταχύτητα, από την οποία παρασύρεται ο σύγχρονος άνθρωπος.

Η ταχύτητα συνδυάστηκε με την ευκολία. Στη βάση αυτή κυριάρχησε το συνδυαστικό δόγμα «κάντο γρήγορα και εύκολα». Όποιος το επιτυγχάνει αυτό είναι ο «καλύτερος». Με αυτόν τον τρόπο στη σύγχρονη εποχή προτάσσεται η αξία της ταχύτητας και της ευκολίας ως πρωτεύουσες αξίες, που, όμως, καθιστούν τον άνθρωπο έναν «χρονο-θηρευτή» και, ταυτόχρονα, έναν «χρονοκτόνο» μιας αγχώδους, άσκοπης και ανούσιας βιασύνης. Το ζήτημα, ωστόσο, είναι ότι δεν «σκοτώνεται» ο χρόνος, αλλά οι ίδιοι οι «χρονοκτόνοι» σύγχρονοι άνθρωποι «σκοτώνουν» την ψυχή και τη συνειδήσή τους. Φαίνεται σαν οι άνθρωποι της σύγχρονης εποχής να φεύγουν. Διαρκώς να φεύγουν. Φεύγουν, όμως, από πού και προς πού; Από ποιον ή ποιους; Και τι είναι αυτό που τους ωθεί στο να φεύγουν, για να πάνε προς πού και ποιον ή ποιους και γιατί; Μήπως, τελικά, φεύγουν για να βρουν τον εαυτό τους ή για να ξεφύγουν από τον εαυτό τους; Το μόνο, όμως, που τελικά καταλήγουν να πράττουν είναι να κυνηγούν την ουρά τους χωρίς, όμως, να τα επιτυγχάνουν. Αλλά και όταν θεωρούν ότι τη βρίσκουν, τότε νομίζουν ότι τους προλαβαίνει και τότε τρέχουν πιο πολύ και πιο γρήγορα για να της ξεφύγουν, να μην τη συναντήσουν και να αναγκαστούν να αναμετρηθούν μαζί της. Δηλαδή, να αναμετρηθούν με τον ίδιο τους τον εαυτό, γιατί αυτή η αναμέτρηση μπορεί να εξελιχθεί σε κάτι πολύ δυσάρεστο και επώδυνο για τους ίδιους, που ενδεχόμενα να αγγίζει τα όρια του ανυπόφορου. Αυτό από το οποίο ουσιαστικά επιδίωκε να απελευθερώσει τους συμπολίτες του ο Σωκράτης. Αλλά δεν τον κατάλαβαν

και του έδωσαν το κώνειο. Απόρροια των ανωτέρω είναι ο σύγχρονος άνθρωπος να αποστρέφεται την περισυλλογή και, τελικά, τον διάλογο με τον ίδιο του τον εαυτό, προτιμώντας κάτι ανεπεξέργαστο από τον ίδιο, που εύκολα και φαινομενικά ανώδυνα του δίνουν κάποιοι απροσδιόριστοι άλλοι, που όμως του ελέγχουν τη συνείδηση, χωρίς ο ίδιος να το αντιλαμβάνεται ή ακόμη και να αδιαφορεί γι' αυτό, ακόμη κι αν χαθεί σε ένα απροσδιόριστο κενό ύπαρξης (Παπανούτσος, 2009: 258-259).

Σε αυτή τη διαμορφωθείσα πραγματικότητα συνέβαλε η «εικόνα» με την ταχύτατη ροπή της, η οποία δίνει ταυτόχρονα πολλή, γρήγορη, εύκολα, αλλά και άκριτα υποδεχόμενη και αποδεχόμενη πληροφόρηση, διότι ο κύριος, ίσως και μοναδικός της στόχος, είναι ο εντυπωσιασμός. Στον αντίποδα αυτής της πραγματικότητας μια θεωρητική μελέτη, η οποία απαιτεί χρόνο και κριτικές δεξιότητες κουράζει, λαμβάνει τον χαρακτηρισμό του ανούσιου και αντιστρέφει το διδασκτικό αξίωμα του «μαθαίνω πώς να μαθαίνω» με την πρόταση της πρόθεσης «πες μου του να το μάθω για όσο χρειάζεται και μετά ό,τι έμαθα μου είναι αδιάφορο». Χαρακτηριστικό παράδειγμα επ' αυτού είναι η σχεδόν διαχρονική αντίληψη των φοιτητών/τριων περί του «ποια είναι η ύλη των εξετάσεων».

Η ανωτέρω αντίληψη-κατάσταση εγκλωβίζει τη σκέψη και αναιρεί τη «γέννα» νέων ιδεών. Από την άλλη πλευρά, όμως, απαιτεί και την ευελιξία και την εναλλακτικότητα στην απόκτηση της γνώσης, αλλά και της νοηματοδότησης της γνώσης αυτής καθαυτής, όχι σε ένα πλαίσιο μακρόσυρτης και αδικώς κοπιαστικής διαδικασίας, αλλά σε μια ενδιαφέρουσα διάσταση, που δημιουργεί έναν σύγχρονο και ενδιαφέροντα προβληματισμό γι' αυτόν ή αυτήν, που εμπλέκεται στη διαδικασία προσέγγισης, ανακάλυψης ή και δημιουργίας της γνώσης.

Στο σημείο αυτό συναντιέται η σημασία της θεωρητικής αναφοράς με την πρακτική εφαρμοστικότητα της και της απάντησης στο «γιατί μαθαίνω πώς να μαθαίνω». Στη βάση αυτή όλα αποκτούν τη σημασία τους και αλληλοσυνδέονται. Στην προοπτική αυτή απαιτούνται περιθώρια έκφρασης της φαντασίας, αλλά με κριτική ανάγνωση, κριτική σκέψη, με επικοινωνία πολύπλοκων ιδεών και λογική συλλογιστική. Συνεπώς, η ουσία εντοπίζεται στην «ανοικτότητα» του τρόπου σκέψης και στην ανάδειξη της «διαφορετικότητας», χωρίς αυτό να σημαίνει και την αποδοχή του οτιδήποτε, πριν διέλθει την επεξεργασία της κριτικότητας.

Τα ανωτέρω έχουν ως συνέπεια, ο σύγχρονος άνθρωπος σταδιακά να απομακρύνεται από τα ιδεώδη της αρχαιότητας, στη δομή και τη διαμόρφωση του τρόπου σκέψης και ενεργοποίησής του, υιοθετώντας νέους τρόπους δράσης αλλά και απόδοσης νοήματος της ζωής και της ύπαρξής του (Barnes, 2020).

Επί του θέματος αυτού για τους Hanson & Heath (1999) στο περιόνημο βιβλίο τους «*Ποιος σκότωσε τον Όμηρο;*» ο «θάνατος» στη σκέψη του σύγχρονου ανθρώπου και, ιδίως, του σύγχρονου δυτικού ανθρώπου, έγκειται στην υποβάθμιση των ιδεών και των αξιών του αρχαιοελληνικού και ρωμαϊκού κόσμου, που διαχρονικά έχουν διαμορφώσει και εξευγενίσει ολόκληρο τον δυτικό κόσμο και πολιτισμό. Η εξέλιξη αυτή, όμως, έχει ως αρνητική συνέπεια την περιθωριοποίηση της αξίας και των δυνατοτήτων της κριτικής σκέψης και του κριτικού διαλόγου, που αποτελούν τις θεμελιώδεις αρχές του «θεωρητικώς σκέπτεσθαι», αναδεικνύοντας αντ' αυτών την εκδήλωση παράλληλων μονολόγων (Hanson & Heath, 1999: 21) και αυτό-αναφορικών προοπτικών.

2. Τα πιθανά αίτια υποβάθμισης του «θεωρητικώς σκέπτεσθαι» του σύγχρονου ανθρώπου

Ως αίτια της προαναφερθείσας εξέλιξης οι Hanson & Heath (1999: 36) θεωρούν ως πιθανά αίτια τα εξής: -Η σύγκυση μεταξύ των εννοιών της «παιδείας» και της «επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης». -Η τάση για την ελάχιστη δυνατή προσπάθεια, που καλλιεργήθηκε μέσω πολλών και ποικίλων παραγόντων. -Η διαμόρφωση της αντίληψης ότι η κατοχή υλικού πλούτου είναι υψηλό προσόν, που αγγίζει τα όρια της αρετής. Ειδικά γι' αυτήν την περίπτωση φαίνεται πως αν ζούσε σήμερα ο Σωκράτης- με τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής του και προπάντων με τη στάση του για τα πλούτη- οι «σύγχρονοι» συμπολίτες του δεν θα τον καταδίκάζαν στο κώνειο, γιατί απλά θα τον θεωρούσαν έναν «ηλίθιο» γέρο μιας άλλης εποχής, που κυριολεκτικά δεν αξίζει κανένας να ασχοληθεί μαζί του.

Ωστόσο, τον 18ο μ. Χ. αιώνα η Φυσική και η Γεωγραφία εισήλθαν στα Προγράμματα Σπουδών της τυπικής εκπαίδευσης της Αμερικής. Ταυτόχρονα, οι ραγδαίες εξελίξεις τον 19ο & 20ό μ.Χ. αιώνα- κυρίως στον τεχνολογικό, αλλά και τον οικονομικό παράγοντα- τόσο στην Ευρώπη, όσο και ιδιαίτερα στην Αμερική, συναρτήθηκαν με ανάλογες μεταβολές στην επιστήμη, την τέχνη, τη λογοτεχνία και, γενικότερα, στη σκέψη, που εκφράστηκε σε νέες ποιοτικές και θεωρητικές βάσεις της αντίληψης για τον ρόλο της επιστημονικής έρευνας, αλλά και της καλλιτεχνικής δημιουργίας (Βερέμης & Κρεμμυδάς, 1985: 50). Παράλληλα, πολλαπλασιάστηκαν οι τομείς της επιστημονικής έρευνας και οι νέες επιστήμες προώθησαν το σύνολο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, διευρύνοντας πολυδιάστατα την ανθρώπινη σκέψη.

Οι ανωτέρω εξελίξεις συνέβαλαν στην ανάδυση του φιλοσοφικού ρεύματος του «Ορθολογισμού» (Βερέμης & Κρεμμυδάς, 1985: 50), οπότε και δημι-

ουργήθηκε η αντίληψη ότι με τη μέγιστη δυνατή αξιοποίηση της επιστήμης, σε κάθε επίπεδο, θα μπορούσε να επιλυθεί με βεβαιότητα κάθε ανθρώπινο πρόβλημα. Ιδιαίτερα η ασθένεια και ο θάνατος. Στην ανάδυση αυτής της δυναμικής παραθεωρήθηκε πως όταν η επιστήμη φθάνει στο σημείο να εδράζεται σε βεβαιότητες χάνει την ιδιότητά της. Επ' αυτού, ο William Butler Yeats επιβεβαιώνοντας τη διδασκαλία του Σωκράτους, αλλά και την αρχή «της διαψευσιμότητας» του Karl Popper –του εισηγητή του Κριτικού Ορθολογισμού– θα πει ότι: «Οι καλύτεροι δεν έχουν καθόλου βεβαιότητες». Και αυτό διότι η επιστήμη δεν μπορεί να είναι ούτε δεδομένη ούτε κατεστημένη. Κάθε επίτευγμα, κάθε ασφαλές επιστημονικό εξαγόμενο είναι, ταυτόχρονα, βάση για αναζητήσεις, για ερωτήματα και για υποθέσεις (Βερέμης & Κρεμμυδάς, 1985: 51-53). Είναι η μήτρα της αμφισβήτησης.

Η είσοδος στον 20ό μ.Χ. αιώνα δημιούργησε τις ακόλουθες τρεις νέες προοπτικές, που καλύπτουν την επιστημονική σκέψη και έρευνα έως και σήμερα: -Εξειδίκευση και έρευνα. -Ανάγκη για διεπιστημονική εργασία. -Σχετικότητα των αντικειμένων έρευνας, η οποία στηρίζεται όχι στα «βέβαια» και τα «αδιαμφισβήτητα», αλλά στις επιστημονικές υποθέσεις, που συμβάλλουν στην επιστημονική διεύρυνση (Βερέμης & Κρεμμυδάς, 1985: 55-56). Σε αυτή την προσέγγιση φαίνεται σαν η θεωρητική στοχαστική σκέψη να έδειξε μια στασιμότητα και μια αδυναμία ανάδειξης των ερευνητικών ερωτημάτων και υποθέσεων στην προοπτική της συμβολής τους στα δεδομένα και τις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής. Προπάντων σε ζητήματα σκέψης των σύγχρονων ανθρώπων, με έναν τρόπο ελκυστικής προσέγγισης και όχι μιας παρωχημένης παρελθοντολογίας (Βερέμης, 2007).

Μια από τις συνέπειες της ανωτέρω εξέλιξης ήταν ότι οι θεωρητικές γνώσεις ελήφθησαν ως «περιττή μάθηση» για τους/τις μαθητές/τριες, μη πρακτικές, «χάσιμο» χρόνου, μη παρέχοντας χρήσιμες ικανότητες και δεξιότητες και, τελικά, ως γνώσεις μειωμένης έως και ανύπαρκτης δυναμικής για την εύρεση εργασίας ή την επιλογή επαγγέλματος, που φάνταζαν, μάλλον, περισσότερο ως μια ελιτίστικη συνήθεια (Hanson & Heath, 1999: 43). Ως συνέπεια αυτής της αντίληψης σταδιακά δόθηκε βαρύτητα στην απόκτηση «θετικών γνώσεων», οι οποίες φαίνονται να μπορούν να ανακαλύψουν τα μυστήρια και τα μυστικά του κόσμου, αξιοποιώντας ελκυστικές μεθόδους και μέσα, αλλά και τυποποιώντας την ανθρώπινη σκέψη (Hanson & Heath, 1999: 44-48). Επίσης, προήγαγαν τη «βεβαιότητα» ότι ο άνθρωπος με τη δύναμη των επιτευγμάτων της επιστήμης μπορεί να νικήσει τον χρόνο, τη φθορά και γιατί όχι, ακόμη και τον θάνατο. Και όλα αυτά με έναν τρόπο σχετικά εύκολο και γρήγορο. Οι προοπτικές αυτές «ακούστηκαν ελκυστικές» στον σύγχρονο άνθρωπο, ο οποίος ένιωθε ότι του δίνεται η δυνατότητα επίλυσης σχεδόν κάθε

προβλήματος, αλλά και υπερνικώντας ακόμη και τη δύναμη των νόμων της φύσης και προπάντων της βιολογικής φθοράς.

Η προοπτική αυτή προσέδωσε στον σύγχρονο άνθρωπο την ικανοποίηση της αίσθησης εδραίωσης της επιβολής του, τόσο επί του κόσμου όσο και επί του ίδιου του εαυτού του. Ενός εαυτού, τον οποίο επιθυμεί να εξουσιάζει και, μάλιστα, γρήγορα και εύκολα- και όχι μόνο αυτογνωσιακά να τον ελέγξει (Ψαρρού, 2003: 284-290· Snell, 2009: 9-10). Έτσι προήγαγε την «αξία της ταχύτητας», αλλά και τη μονόπλευρη προσήλωση στον υλικό πολιτισμό, την άνευ ορίων χρησιμοθηρία, την υπεραξία της εκτίμησης του χρήματος, τη διαρκή πρόθεση για απόκτηση δύναμης, την αέναη εξειδίκευση και την άκριτη αυτοματοποίηση. Αυτές οι εξελίξεις συνδυάστηκαν με την ταυτόχρονη απαξίωση της εμβάθυνσης επί των επιμέρους στοιχείων του αντικειμένου της σκέψης, αλλά και της αναγκαιότητας δημιουργικών προβληματισμών, που απαιτούν στοχαστικότητα και εμβάθυνση στην ουσία και το νοηματοδοτικό περιεχόμενο της ανθρώπινης σκέψης και του ανθρώπινου λόγου.

Στη λογική της ανάδειξης της σημαντικότητας της ταχύτητας και της ευκολίας η τεχνολογική εξέλιξη εργαλειοποίησε τον ανθρώπινο βίο, αλλά και τον ίδιο τον άνθρωπο ως οντότητα, παρά τις δυνατότητες-διευκολύνσεις που πρόσφερε στην καθημερινότητα του. Αυτή η εξέλιξη κατέστησε τον άνθρωπο σχεδόν απολύτως εξαρτώμενο της ίδιας της τεχνολογικής του προόδου, περιορίζοντας την πνευματική του αυτοτέλεια και τη συνείδηση του τελικού σκοπού της ύπαρξής του (Δορμπαράκης, 1990: 2628-2630· 1990α: 2630-2631· Σκαρτσής, 2003: 15-16). Παράλληλα, προώθησε την τυποποιημένη-μηχανοποιημένη σκέψη. Επί της ουσίας προωθώντας ένα είδος «ρομποτοποιημένης» σκέψης, που κατευθύνεται προς έναν ορισμένο τρόπο δράσης, ήδη εκ του παρασκηνίου δρομολογημένου και προσανατολισμένου, από τον οποίο δεν θα είναι εύκολο να αποκλίνει κανείς, μη έχοντας συνειδησιακή επεξεργασία του αιτιακού περιεχομένου των ενεργειών του. Έτσι, ο σύγχρονος άνθρωπος σταδιακά τείνει να διαμορφώσει μια φαλκιδευμένη αντίληψη «περί της αυτονομίας» της σκέψης του, παρασυρόμενος από το illustration περιτύλιγμα των εύκολων, άκοπων, γρήγορων και ελκυστικών επιτευγμάτων. Επιτευγμάτων για τα οποία ο άνθρωπος πείθεται εύκολα για την «αξία» τους, επειδή ακριβώς εντυπωσιάζουν τις αισθήσεις του, χωρίς να φαίνεται να ενδιαφέρεται ή να μπορεί να προσεγγίσει το βαθύτερο και ουσιαστικότερο περιεχόμενο των επιτευγμάτων αυτών (Purves, 1989: 489-490). Η δυναμική αυτή αντιδιαστέλλεται με την προοπτική του περιεχομένου της σκέψης, που απαιτεί ενεργοποίηση του όλου εαυτού (Purves, 1989: 489-490). Στη νεοδιαμορφωθείσα αυτή προοπτική, το περιεχόμενο του «θεωρητικώς σκέπτεσθαι» φαίνεται, μάλλον, ως «επικίνδυνο» στην προωθούμενη τάση του μονομερώς σκέπτεσθαι. Κι

αυτό, διότι το περιεχόμενο του «θεωρητικώς σκέπτεσθαι» αποβλέπει σε πρό-τυπα σκέψης και δράσης, αξιακές επιρροές, προθέσεις και κίνητρα που μπο-ρούν να συμβάλουν στην επίτευξη του ανθρωπιστικού νοήματος της ύπαρ-ξης (Purves, 1989: 489-490). Και επειδή ο άνθρωπος είναι αυτενεργόν ον, το ερώτημα αυτό σχηματοποιείται στο «*ποιους σκοπούς πρέπει να επιδιώκει ο άνθρωπος, ώστε να επιτύχει τον υπαρξιακό και κοινωνικό προορισμό του*» (Τσάτσος, 1988: 18· Γραμματικοπούλου, 2003· Γιούλτσης, 2006: 33-41).

Από την άλλη πλευρά, ο σύγχρονος άνθρωπος δείχνει μια τάση ή του δια-μορφώνεται μια τάση να «βλέπει» ή να επιθυμεί να «βλέπει» μόνο το άμεσο, το προσωρινό και το πρόσκαιρο και όχι το έμμεσο, το σύνθετο ή το απώτερο. Και όλα αυτά, διότι επηρεάζεται εύκολα από καλο-προβεβλημένους προσα-νατολισμούς, που φαίνεται να δίνουν μια ευφάνταστη προοπτική στο μέλλον του βίου του, χωρίς να νιώθει ότι εγκλωβίζεται σε ένα είδος παρελθοντολο-γίας, για την οποία αισθάνεται ότι δεν έχει να του προσφέρει κάτι νέο ή κάτι διαφορετικό (Τσάτσος, 1988: 24). Στη διάσταση αυτή ενδεχόμενα τα «πα-ρελθοντικά γράμματα» να φαντάζουν στον σύγχρονο άνθρωπο ως ένα είδος «νεκρών γραμμάτων»;¹. Επ' αυτού, μάλιστα, έχει διατυπωθεί και ένα ενδια-φέρον παραδειγματικό ερώτημα: «*Ποια θα ήταν η τύχη ενός βιβλίου με τίτλο: “Όμηρος για μάνατζερ”*» (Ρεγκάκος, 2001: 4). Ίσως, ένα βιβλίο με αυτόν τον τίτλο πιθανόν να μην ήταν επιλέξιμο από το σύγχρονο αναγνωστικό κοινό. Ίσως, όμως, να επιλέγονταν να διαβαστεί από κάποιους, οι οποίοι θα έθε-ταν σύγχρονα κριτήρια αναγνωστικής επιλεξιμότητας, ανάλογα με εκείνα της αναγνωστικής επιλογής του βιβλίου του Clason George «*Ο πλουσιότερος άν-θρωπος στη Βαβυλώνα*», στο οποίο ο Clason, υπό τη μορφή διήγησης, αναφέ-ρεται σε οικονομικούς κανόνες διαχείρισης και επένδυσης χρημάτων για την απόκτηση πλούτου. Επιπρόσθετα, θα μπορούσε ο Όμηρος να ειπωθεί ως ένας ιδιότυπος «μάνατζερ» της εποχής του, ο οποίος διαχειρίζεται ανάλογα τους ήρωες του, που προσαρμοστικά και μετασηματοποιητικά θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση της δόμησης του τρόπου σκέψης, της δράσης και της επι-χειρηματολογίας ενός σύγχρονου manager. Στη βάση αυτή να μπορούσε να δημιουργηθεί μια δυναμική λειτουργική προσέγγιση των «παρελθοντικών» δεδομένων της ανθρώπινης σκέψης και του ανθρώπινου στοχασμού, για την ικανοποίηση των σύγχρονων απαιτήσεων και αναγκών.

Για να μπορέσει η ανωτέρω προοπτική να αποκτήσει δυναμική υλοποί-ησης απαιτείται διαφοροποίηση των αντιλήψεων για το «είναι» της ανθρώ-πινης σκέψης, στη βάση μιας δημιουργικής αντίληψης των δεδομένων του

1 Βλ. και Ρεγκάκος, Α. (2002). *Νεκρά γράμματα; Οι κλασικές σπουδές στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Πατάκη.

«χθες» στο «σήμερα». Επ' αυτού ο Grafron (2001: 14-15)- Καθηγητής Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Princeton- θα ισχυριστεί ότι ο ριζικός μετασχηματισμός της δυτικής σκέψης επιτεύχθηκε, όταν έγιναν προσιτά τα αρχαιοελληνικά κείμενα. Ανάλογα, ο Russo (2019)- Καθηγητής του Μαθηματικού Τμήματος του Πανεπιστημίου της Ρώμης- θα υποστηρίξει ότι η αρχαιοελληνική και ρωμαϊκή σκέψη αξιοποιούν τον λόγο και το μέτρο. Προχωρώντας περαιτέρω ο Russo αναγνωρίζει την «ανοικτότητα» και τη διεισδυτικότητα της κριτικο-στοχαστικής σκέψης (Russo, 2019: 11), την οποία τη συσχετίζει με την πρόσκρουση στην αντίληψη περί της αξιότητας των γνώσεων «άμεσης αποδοτικότητας» (Russo, 2019: 12). Το ερώτημα, ωστόσο, είναι: «απόδοσης» ως προς «τι», ως προς «γιατί», ως προς «από πού» και ως προς «πού» (Παπαδοπετράκης, 2003: 105-113). Η προσπάθεια απάντησης αυτών των ερωτημάτων απαιτεί έναν άνθρωπο δυναμικά σκεπτόμενο και όχι ένα εργαλειακό ανθρωπομορφοποιημένο μοντέλο «ανθρώπου», που σύγχρονες τάσεις επιδιώκουν να δημιουργήσουν. Τάσεις, που επιχειρούν να μεταποιήσουν τον άνθρωπο σε ένα είδος «μηχανής», ο χειρισμός της οποίας θα γίνεται έξω από αυτόν. Και αυτό γίνεται και θα γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε ο άνθρωπος να νομίζει ότι αυτό-διαχειρίζεται τον εαυτό του και την ελευθερία του, αλλά και να νομίζει ότι υπάρχει ως αυτόνομο ον. Στην ουσία, όμως, το πιθανότερο είναι να υπάρχει μόνο είτε ως υπερκαταναλωτής μηχανοποιημένων προϊόντων- όπως π.χ. τεχνητού κρέατος ή τεχνητού μελιού- είτε ως ετερο-εξαρτώμενος και άκριτος μηχανολειτουργός διαχείρισης καταστάσεων.

Στην ιδιόρρυθμη αυτή λογική «όλα πρέπει να είναι τεχνοποιημένα», ώστε να εργαλειοποιηθεί η σχέση του σύγχρονου ανθρώπου με τον κόσμο και τη φύση (Γραμματικοπούλου, 2003· Γιούλτσης, 2006). Η τάση αυτή συνδέθηκε με την αντίληψη ότι σε κάθε κοινωνική πλαισίωση αντιστοιχεί ένας ανθρωπολογικός τύπος, ο οποίος εκφράζει την κοινωνία αυτή, αλλά ταυτόχρονα είναι και το προϊόν της και η συνθήκη της αναπαραγωγής της (Καστοριάδης, 1991: 139).

Ειδικότερα, στη μετανεωτερική εποχή ο τύπος του ανθρώπου με την ανεξάρτητη κρίση και με ενδιαφέρον για τα ζητήματα του κόσμου αμφισβητείται και φαίνεται να αντικαθίσταται βαθμιαία και σχετικά γρήγορα, από έναν άλλο τύπο ανθρώπου, ο οποίος είναι επικεντρωμένος στην ανεξέλεγκτη κατανάλωση και την απόλαυση, απάθης και εύκολα, αλλά άκριτα επιδοκιμάζων το οτιδήποτε σαν να είναι όλα εξίσου σπουδαία και σημαντικά (Καστοριάδης, 1991: 139). Αυτό που φαίνεται να επιχειρείται να υιοθετήσει ο σύγχρονος άνθρωπος, κατά τον Καστοριάδη, είναι να ζει το «τώρα», να ζει εύκολα και ικανοποιώντας κάθε του ανάγκη ή επιθυμία (Καστοριάδης, 1991: 72).

Εξαιτίας της ανωτέρω τάσης φαίνεται η ανθρωπότητα να διέρχεται τους «χρυσούς αιώνες» των Θετικών επιστημών και ιδιαίτερα της Ιατρικής, της

Γενετικής, της Βιολογίας, της Φυσικής και της Χημείας. Φαίνεται, επίσης, να επιτυγχάνεται από τον άνθρωπο η κατάκτηση της ύλης, του χρόνου και του χώρου, που αποτελούν βασικές έννοιες των Θετικών επιστημών. Αυτή η επίτευξη φαίνεται να δημιουργεί στον σύγχρονο άνθρωπο έναν ιδιότυπο «νέο-τροπικό» τεχνολογικού χαρακτήρα ευδαιμονισμό. Έτσι, αντί η βοήθεια της τεχνολογικής προόδου να αποτελέσει μέσον για άλλα επιτεύγματα φαίνεται να καταλήγει στο να καταστεί αυτοσκοπός (Fromm, 1978: 13-14· Τσάτσος, 1988: 157), υποβαθμίζοντας και υποθεωρώντας τη στοχαστικο-θεωρητική κατεύθυνση της ανθρώπινης σκέψης (Corsa, 2018: 241-272· Vermeulen, 2018: 256-258).

3. Η πρακτική δυναμική της θεωρητικής σκέψης στη σύγχρονη εποχή

Στη βάση του προαναφερθέντος πλαισίου είναι δυνατόν να ειπωθεί ότι οι θεωρητικές γνώσεις και οι σπουδές που τις υποστηρίζουν και τις καλλιεργούν, σε αντίθεση με τις γνώσεις, που προέρχονται από τον χώρο των Θετικών επιστημών, φαίνεται να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες εγκυρότητας του περιεχομένου τους. Αυτό συμβαίνει, διότι ερευνούν τις εμπειρίες, τις ιδέες, τη συμπεριφορά και τις σχέσεις, που αναπτύσσονται μεταξύ των σκεπτόμενων όντων και των εκδηλούμενων εξ αυτών πράξεων (Κουζέλης & Ψυχοπαίδης, 1996). Οι διαστάσεις αυτές χαρακτηρίζονται από τα στοιχεία της «μοναδικότητας» και του «ανεπανάληπτου», εξαιτίας του ότι τα ανθρώπινα βιώματα, οι άνθρωπινες επιλογές, οι διαμορφωθείσες πολιτισμικές αξίες, αλλά και η γενικότερη ανθρώπινη δραστηριοποίηση και αντίδραση είναι καταστάσεις «μοναδικές» και «ανεπανάληπτες». Το χαρακτηριστικό του «ανεπανάληπτου» έγκειται στο ότι η ανθρώπινη σκέψη αποτελεί απρόβλεπτο υποκείμενο μελέτης και έρευνας, γιατί ποτέ δεν είναι αντικειμενικά εφικτή η πρόβλεψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, της σκέψης ή της αντίδρασης, παρά τη σύγχρονη πρόθεση επίτευξης αυτού του σκοπού. Τα δεδομένα αυτά δεν υπόκεινται στη δικαιοδοσία της νομοτελειακής εξήγησης και μπορούν να προσεγγισθούν μόνο μέσω της ερμηνείας.

Ο επιχειρών να μελετήσει την ανθρώπινη σκέψη βρίσκεται στην ιδιότυπη θέση να είναι συγχρόνως παρατηρητής και παρατηρούμενος, εξαιτίας του ότι μετέχει και ο ίδιος- άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο- στο περιεχόμενο. Δεν είναι, επομένως, αμέτοχος, ο από απόσταση παρατηρητής σε κάτι που συντελείται «έξω» από αυτόν, όπως συμβαίνει με τον ερευνητή των φυσικών φαινομένων (Latacz, 2002: 121-123). Κι αυτό, διότι το δομικό τους περιεχόμενο δεν μπορεί να είναι ποτέ το ίδιο. Σε αντίθεση με τα φυσικά φαινόμενα, τα οποία μπορούν να επαναληφθούν επακριβώς σε συνθήκες εργαστηρίου. Γι' αυτό τόσο η ανθρώπινη σκέψη όσο και η κειμενική της έκφραση δεν εί-

να εύκολο να ερευνηθούν χωρίς τη συσχέτισή τους με τον ίδιο τον άνθρωπο, που τα εκφράζει. Δηλαδή, δεν μπορούν να ερευνηθούν ως «πράγματα», διότι δεν βρίσκονται σε απόσταση από τον μελετητή-ερευνητή, ώστε να μπορούν να παρατηρηθούν αντικειμενικά. Αντίθετα, μπορούν να ερμηνευθούν με την αξιοποίηση κριτηρίων, που θέτει ο ίδιος ερευνητής, στη βάση των υποκειμενικών αυτό-αναφορών μελέτης του (Latacz, 2002: 121-123).

Γίνεται, επομένως, εμφανές ότι τόσο η ανθρώπινη σκέψη όσο και η έκφρασή της αποτελούν νοητικά πλέγματα, που είναι δυνατόν μόνο «εκ των έσω» να γίνουν αντιληπτά από τον παρατηρητή-μελετητή τους, που μπορεί να τα κατανοήσει αυτό-αναλύοντας και αξιοποιώντας τα δεδομένα του εσωτερικού του κόσμου. Και αυτό, διότι η εσωτερική δομή της ανθρώπινης σκέψης και της κειμενικής έκφρασής της απαρτίζεται από δομικές σχέσεις, οι οποίες είναι σχέσεις αξιών και σκοπού (Durkheim, 1949). Συνεπώς, ο «έσω άνθρωπος», ως δρων υποκειμένο, μπορεί να κατανοηθεί μέσω της ερμηνείας των σκοπών, των ιδεών και των αξιών που εκφράζει. Αντίθετα, τα φυσικά φαινόμενα επαναλαμβάνονται αυτούσια και οι μεταξύ τους σχέσεις είναι σχέσεις αιτιότητας, με συνέπεια τα φυσικά φαινόμενα να μπορούν να εξηγηθούν με αυστηρά αιτιοκρατικό τρόπο. Στη βάση αυτή ο Dilthey αντιτάχθηκε στον Θετικισμό της εποχής του αντικρούοντας την αμφισβήτηση των ανθρωπιστικών επιστημών, ως πραγματικών επιστημών και υποστηρίζοντας ότι: «*Τη φύση την εξηγούμε, ενώ την ψυχή την κατανοούμε*» (ό.π. αναφ. στο Popper, 1963).

Ωστόσο, για τον Weber (1972: 115) η χρήση της «ερμηνείας» του θεωρητικού γνωστικού περιεχομένου πρέπει να είναι επαρκής τόσο από την άποψη της αιτιολόγησης, όσο και της σημασιολόγησής της. Κι αυτό συνδυαστικά της ερμηνείας των ανθρώπινων δραστηριοτήτων με την κατανόηση του νοήματος που οι δραστηριότητες αυτές έχουν κάθε φορά (Grafron, 2001: 14-15), ώστε να επιτευχθεί η εκ νέου ανακάλυψη του «Εγώ» μέσα στο «Εσύ» (Dilthey, 1958). Κι αυτό συντελείται, διότι ο κοινωνικο-ιστορικός κόσμος είναι κόσμος «σημασιών» και πραγματικού νοήματος. Με αυτόν τον τρόπο το πεδίο επιστημών του πνεύματος ταυτίζεται με την κατανόηση, η οποία έχει ως αντικείμενό της την αντικειμενικοποίηση της ζωής (Καστοριάδης, 1991: 54-55). Συνεπώς, αυτό, που κατά τον Manheim (1972) απαιτείται είναι η συνείδηση των αξιολογικών τοποθετήσεων του μελετητή της ανθρώπινης σκέψης ή του κειμενικού περιεχομένου της. Διότι έτσι ο μελετητής μπορεί να φθάσει στον εντοπισμό των δομικών αρχών του αντικειμένου που μελετά, αλλά και την επίδραση του αντικειμένου αυτού στο ευρύτερο ανθρώπινο, αλλά και κοινωνικό γίγνεσθαι (Grafron, 2001: 14-15· Lefkowitz, 2002: 186).

Προς αυτή την κατεύθυνση ζητούμενο αποτελεί ο σύγχρονος άνθρωπος να ενδυναμώσει την πρόθεση της διαρκούς αυτό-ανάλυσής του, ώστε δια αυ-

τής να δημιουργεί τις προϋποθέσεις της κατανόησης της φύσης της ανθρώπινης εμπειρίας. (Lefkowitz, 1997). Στον βαθμό που γίνεται αποδεκτή η αναγκαιότητα αυτή φαίνεται σαν οι Θεωρητικές Σπουδές να βιώνουν την ανάγκη της επιστημολογικής τους επαναπροσέγγισης. Ως κριτήριο αυτής της επαναπροσέγγισης φαίνεται να είναι η επαναπροσδιορισμός σε όλα τα επίπεδα: σύνδεση γνώσης με το σύγχρονο «σκέπτεσθαι», το σύγχρονο «αισθάνεσθαι» και το σύγχρονο «ζειν» για το «είναι» και τη λειτουργικότητα των Σπουδών αυτών, καθώς και της διδασκαλίας τους. Η προσέγγιση αυτή τεκμηριώνεται και από την Αμερικανική Εταιρεία Κολεγίων & Πανεπιστημίων (American Association of College & Universities), η οποία στην Έκθεσή της, το 2002, θα επισημάνει ότι οι Θεωρητικές επιστήμες μπορούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση της δημοκρατίας, την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων, στην αποτελεσματική επικοινωνία και την υπευθυνότητα. Ανάλογες θέσεις κατατέθηκαν τόσο από τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), όσο και από την Αμερικανική Ακαδημία Τεχνών & Επιστημών (American Academy of Arts & Sciences).

4. Συμπέρασμα

Καταληκτικά επισημαίνεται ότι, η παρούσα δημοσίευση επιχειρήσε να κινήσει τη σκέψη στη σύνδεση της αξίας της στοχαστικής θεωρητικής ανθρώπινης σκέψης στο σήμερα, ως λειτουργική παραίνεση σε έναν κόσμο, που φαίνεται να επιχειρεί να θέσει στη λήθη την αξία της ανθρώπινης συνειδητότητας, παρακινούμενος από μια τάση διαμόρφωσης «συνειδησιακής ρομποτοποίησης». Στην εξέλιξη αυτή το ερώτημα είναι αν το «θεωρητικώς σκέπτεσθαι», που αποτελεί απόρροια του ανθρώπινου στοχασμού, ως κεντρικού δομικού παράγοντα της ανθρώπινης συνειδητότητας, είναι για τη σύγχρονη εποχή «νεκρά γράμματα», σε αντίθεση με τα «τεχνολογικά γράμματα», τα φαινομενικώς πολλά υποσχόμενα για την επίτευξη μιας «νέο-τροπικής» ευδαιμονίας, που διαμορφώνει τις συνθήκες, ώστε ο σύγχρονος άνθρωπος να αρκείται μόνο στο «πού» θέλει να φθάσει τον εαυτό του, αλλά όχι στο «γιατί» επιλέγει αυτόν τον προσανατολισμό. Σε αντίθεση ο στοχαστικά δρών άνθρωπος λαμβάνει υπόψη του και το «πού» και το «γιατί» του προσανατολισμού της ύπαρξής του. Χωρίς αυτή τη συνειδησιακή δυναμική αυτού του διττού συγκερασμού τίθενται οι βάσεις για την ανάδυση ενός νέο-ευδαιμονισμού, που συνεπάγεται την επίπλαστη και επιφανειακή ενεργοποίηση του νου, παρά του πνεύματος. Του πνεύματος, που αποτελεί την προϋπόθεση, ώστε ο άνθρωπος να καταστεί πνευματικό ον, το οποίο να είναι σε θέση να ελέγχει την προοπτική και την πρόοδο της υπαρξιακής του νοηματοδότησης.

Ζητούμενο, συνεπώς, αποτελεί η διατήρηση της διεύρυνσης της σκέψης του ανθρώπου και η διαρκής τάση αυτό-βελτίωσης του «Εσω εαυτού», ως σημείο αναφοράς της βελτίωσης του «όλου» ανθρώπου, ως οντότητας, αλλά και συναθροιστικά στη συλλογικότητα της κοινωνίας και των κοινωνιών. Πρόκειται για μια αναγκαιότητα διά μέσω της οποίας είναι εφικτό να επιτυγχάνεται η επέκταση του ανθρώπου ως ενιαίον σωματικο-ψυχο-πνευματικό «όλον» και όχι μόνο σωματο-βιολογικό, όπως κυρίως προσεγγίζεται στη σύγχρονη εποχή. Το ισχυρό σημείο έγκειται στην ολιστική αντιμετώπιση του αντικειμένου προσέγγισης, μέσω της ολιστικής ενεργοποίησης του «όλου» ανθρώπου. Δηλαδή, του ανθρώπου, που λειτουργεί στη βάση αρχών, οι οποίες εδράζουν στη δύναμη του λόγου.

Στη βάση αυτή το «θεωρητικώς σκέπτεσθαι» συμβάλλει, ώστε ο άνθρωπος να είναι σε θέση να «βλέπει» τη γενική σημασία των επιμέρους γεγονότων, λαμβάνοντας τις απαραίτητες αποστάσεις από αυτά, προκειμένου να τα παρατηρήσει όσο πιο αντικειμενικά γίνεται, παρά το ότι τα προσεγγίζει με υποκειμενικές αυτό-αναφορικότητες. Αυτό μπορεί να αποτελέσει ένα είδος αντίταξης στη σύγχρονη αντίληψη της ταχύτητας, της πρόθεσης για ευκολία και της ωφελμιστικότητας των ανθρώπινων πράξεων και δράσεων. Δηλαδή, αντίταξη στην τάση που επιχειρεί να διαμορφώσει η μηχανοποιημένη-ρομποτοποιημένη προοπτική της νοηματοδότησης της αξίας και της υπόστασης του ανθρώπου. Η δυνατότητα αυτή δίνεται στον άνθρωπο διότι είναι έλλογο ον. Δηλαδή, ένα όν που έχει τη δυνατότητα να ενεργεί κατά βούληση, σε αντίθεση με τη δραστηριότητα του φυσικού κόσμου, που λειτουργεί με ενστικτώδεις και αιτιοκρατικούς νόμους. Αντίθετα, στην έλλογη λειτουργία κυριαρχεί η ελευθερία, που δεν απαιτεί ούτε προκαθορίζει την τυπική βάση τήρησης κανόνων, αλλά προάγει τη λειτουργία των αρχών, που εδράζουν στη δύναμη του λόγου.

Στο πλαίσιο αυτό η θεωρητική εμβάθυνση στην ανθρώπινη σκέψη και την κειμενική της έκφραση αποτελεί ένα είδος παιδαγωγικής προώθησης του ανθρώπινου «Είναι» στο «ανθρώπινο γίνεσθαι» από το «χθες» στο «τώρα» και στο «διηνεκές».

Τη διερεύνηση αυτού του εξαγόμενου, αλλά και την πρόκληση επέκτασης του διαλόγου επί του θέματος αυτού επιδίωξε η παρούσα δημοσίευση, ευελπιστώντας να δοθεί μια δυναμική προοπτική σκέψης και προβληματισμού στην προοπτική εμβάθυνσης σε έναν στοχασμό, που τείνει να δημιουργηθεί στη σύγχρονη εποχή. Στην προοπτική αυτή ο σύγχρονος άνθρωπος θα πρέπει να διαμορφώσει μια στοχαστική βάση νοηματοδότησης της ζωής του, συναντώντας εκ νέου τις αξίες της ελευθερίας, της αλήθειας, της δικαιοσύνης, της βελτίωσης και της προόδου, όπως εκφράζονται διά του ανθρώπινου λόγου ως

έκφραση του «θεωρητικώς σκέπτεσθαι» επί του ανθρώπου, της κοινωνίας του και του κόσμου ευρύτερα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Βερέμης, Θ., & Κρεμμυδάς, Β. (1985). *Ο σύγχρονος κόσμος*. Αθήνα: Γνώση.
- Βερέμης, Θ. (2007). *Ο σύγχρονος δυτικός κόσμος (20ός-21ος αιώνας)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γιούλτσης, Β. (2006). Ο θεολογικός λόγος και ο λόγος των θετικών επιστημών. Στα Πρακτικά Θεολογικού Συνεδρίου της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ, με θέμα: «Προοπτικές του διεπιστημονικού διαλόγου: Θεολογία-Ανθρωπιστικές επιστήμες-Θετικές επιστήμες» (σσ. 33-41). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ (9-10.5.2006).
- Γραμματικοπούλου, Ε. (Επιμ.) (2003). *Φιλοσοφία και Θετικές επιστήμες στον 20ό αιώνα*. Αθήνα: Επιστήμη-Κοινωνία.
- Δορμπαράκης, Π. (1990). Λήμμα: Κλασικές Σπουδές. Στην *Παιδαγωγική & Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό* (τόμ. 5) (σσ. 2628-2630). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δορμπαράκης, Π. (1990α). Λήμμα: Κλασικισμός-Εκπαιδευτικός Κλασικισμός. Στην *Παιδαγωγική & Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό* (τόμ. 5) (σσ. 2630-2631). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καστοριάδη, Κ. (1991). *Ο θρυμματισμένος κόσμος* (Μτφρ. από τα γαλλικά: Ζ. Σαρίκας & Κ. Σπαντιδάκης). Αθήνα: Ύψιλον-βιβλία.
- Κουζέλης, Γ., & Ψυχοπαίδης, Κ. (Επιμ.) (1996). *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών*. Αθήνα: Νήσος.
- Παπαδοπετράκης, Ε. (2003). Οι απαρχές του επιστημονικού γίνεσθαι κατά την κλασική αρχαιότητα. Στα Πρακτικά του 2ου Παγκόσμιου Συνεδρίου με θέμα: *Η αρχαία Ελλάδα και ο σύγχρονος κόσμος* (σσ. 105-113). Αρχαία Ολυμπία (12-17.7.2002).
- Παπανούτσος, Ε. (2009). *Η κρίση του πολιτισμού*. Αθήνα: Νόηση.
- Ρεγκάκος, Α. (2001). Η κλασική φιλολογία τον 21ο αιώνα. *Ένθετο Εφημερίδα Καθημερινή, «Επτά Ημέρες»* (Κυριακή 23.9.2001), 3-4.
- Ρεγκάκος, Α. (2002). *Νεκρά γράμματα: Οι κλασικές σπουδές στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Πατάκη.
- Σκαρτσής, Σ. (2003). Η αρχαία Ελλάδα και ο σύγχρονος κόσμος. Στα Πρακτικά του 2ου Παγκόσμιου Συνεδρίου με θέμα: *Η αρχαία Ελλάδα και ο σύγχρονος κόσμος* (σσ. 15-16). Αρχαία Ολυμπία (12-17.7.2002).

- Τσάτσος, Κ. (1988). *Ο σύγχρονος κόσμος*. Αθήνα: Εκδόσεις των Φίλων.
- Ψαρρού, Μ. (2003). Ο ορθολογισμός στην αρχαία ελληνική σκέψη. Πρακτικά του 2ου Παγκόσμιου Συνεδρίου με θέμα: *Η αρχαία Ελλάδα και ο σύγχρονος κόσμος* (σσ. 284-290). Αρχαία Ολυμπία 12-17.7.2002.

Ξενογλώσση

- Barnes, R. (2020). Job ready university degrees may not be the tertiary education solution we are hoping for. In <http://www.abc.net.au/news/2020.09.23> (προσπελάστηκε και ανακτήθηκε 18.1.2024).
- Corsa, A. (2018). Grand narratives, Metamodernism, and Global Ethics. *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*, 14(3), 241-272.
- Dilthey, W. (1958). *Gasammelte Schriften* (Vol. III). Stuttgart and Göttingen.
- Manheim, K. (1972). *Ideology and Utopia*. London: Routledge & Kegan.
- Popper, K. (1963). *The poverty of historicism*. London: Routledge & Kegan.
- Vermeulen, T. (2018). Metamodernism. In R. Braidotti & M. Hlavajova (eds.), *Posthuman Glossary* (pp. 256-258). Bloomsbury Publishing Plc.

Μεταφρασμένη

- Clason, G. (2020). *Ο πλουσιότερος άνθρωπος στη Βαβυλώνα*. (Επιμ. Τ. Νικολιάννης, μτφρ. Β. Πουλάκος). Αθήνα: Key Books.
- Durkheim, E. (1949). *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*. (Μτφρ. Κ. Παπαλεξάνδρου). Αθήνα.
- Fromm, E. (1978). *Να έχεις ή να είσαι*. Αθήνα: Μπουκουμάνης.
- Grafon, A. (2001). Αναγέννηση και ελληνικά γράμματα. *Ένθετο Εφημερίδα Καθημερινή, «Επτά Ημέρες»* (Κυριακή 23.9.2001). 14-15.
- Hanson, V.-D., & Heath, J. (1999). *Ποιος σκότωσε τον Όμηρο; Ο θάνατος της Κλασικής παιδείας και η αποκατάσταση της ελληνικής σοφίας*. (Επιμ. φιλολογική ομάδα Κάκτου, μτφρ. Ρ. Καρακατσάνη). Αθήνα: Κάκτος.
- Highet, G. (1988). *Η κλασική παράδοση: Ελληνικές και ρωμαϊκές επιδράσεις στη λογοτεχνία της Δύσης*. (Μτφρ. Τ. Μαστοράκη). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Jaeger, W. (1968). *Παιδεία: Η διαμόρφωση του Έλληνα ανθρώπου*. (Μτφρ. Γ. Βερροίου). Αθήνα: Παιδεία.
- Kuhn, T. (2008). *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. (Μτφρ. Γ. Γεωργακόπουλος). Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα.
- Latacz, J. (2001). Αρχαία Ελληνικά και γερμανική Εκπαίδευση. *Ένθετο Εφημερίδα Καθημερινή, «Επτά Ημέρες»* (Κυριακή 23.9.2001), 18-19.

- Latacz, J. (2002). Σπουδές χωρίς Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά; Αδύνατον! Η θέση της κλασικής φιλολογίας στο εκπαιδευτικό σύστημα της Γερμανίας. Στο Α. Ρεγκάκος (επιμ.), *Νεκρά γράμματα; Οι κλασικές σπουδές στον 21ο αιώνα* (103-104). Αθήνα: Πατάκη.
- Lefkowitz, M. (1997). *Η Μαύρη Αθήνα: Μύθοι και πραγματικότητα ή οι παραποιήσεις του «Αφροκεντρισμού»*. Αθήνα: Κάκτος.
- Lefkowitz, M. (2002). Πολιτισμικοί πόλεμοι και κλασικές σπουδές. Στο Α. Ρεγκάκος (επιμ.), *Νεκρά γράμματα; Οι κλασικές σπουδές στον 21ο αιώνα* (181-188). Αθήνα: Πατάκη.
- Purves, A. (1989). Ανθρωπιστικές επιστήμες (μαθήσεις). (Μτφρ. Ε. Κασσιώμης). Στην *Παιδαγωγική & Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό* (τόμ. 1) (σσ. 489-490). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Russo L. (2019). *Προς τι η Κλασική Παιδεία: Συνηγορία ενός μη κλασικιστή*. (Μτφρ. Κ. Καφετζή). Αθήνα: Διάυλος.
- Snell, B. (2009). *Η ανακάλυψη του πνεύματος: Ελληνικές ρίζες της ευρωπαϊκής σκέψης*. (Μτφρ. Δ. Ιακώβ). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Weber, M. (1972). *Μεθοδολογικές βάσεις της Κοινωνιολογίας*. (Μτφρ. Α. Γρηγορογιάννης) (τόμ. Β'). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Abstract

The present publication attempts to approach the issue of the possibility of the theoretical way of thinking, perceiving and interpreting the world and its problems by modern man, counter-expansive with the dynamics involved in the practicality of thought, which is proposed by modern technology with its rapid evolution. This is essentially the question of the present publication and in the approach of this anti-expansion relation lies the reference innovation of the publication, given that there seems to be a deficit in the relevant literature on this issue. To address this question in this publication, the interdisciplinary method is followed in conjunction with the diachronic-contemporary method, where the concept of “diachrony” includes the period from antiquity up to the 20th AD. century and the concept of “modernity” includes the present and its future perspective.

Ιωάννης Φύκαρης
Αναπλ. Καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
E-mail: ifykaris@uoi.gr